

मान्सून २०१५ पासून नागरी भागांत हरित
शहर योजना कार्यान्वित करण्याबाबत.

महाराष्ट्र शासन
नगर विकास विभाग

शासन निर्णय क्रमांक : संकीर्ण २०१५/प्र.क्र.२२१/नवि-२०,

हुतात्मा राजगुरु चौक, मादाम कामा मार्ग,

मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२.

दिनांक:- ३१ जुलै, २०१५.

प्रस्तावना:-

महाराष्ट्र हे देशातील प्रगतीशील आणि अग्रगण्य राज्य आहे. राज्यातील ३०७ लाख हेक्टर भौगोलिक क्षेत्रापैकी ६१.३५ लाख हेक्टर जमीन वृक्षाच्छादित आहे. हे प्रमाण सर्वसाधारणपणे २० टक्के इतके आहे. जागतिक तापमानात होत असलेली वाढ (Global Warming), वातावरणातील बदल (Climatic Change), बदललेले निसर्ग आणि ऋतुचक्र, अनियमित पर्जन्यमान किंवा अतिवृष्टी किंवा दुष्काळ इत्यादी बाबींसंदर्भात गेल्या काही वर्षात निसर्ग आपल्याला कोणत्या ना कोणत्या माध्यमातून जाणिव करून देत आहे. यामागील महत्वाचे कारण म्हणजे पर्यावरणाचे असंतुलन, असमतोल, वाढते प्रदूषण आणि त्यातून होत असलेले पर्यावरणीय बदल. मानवी जीवनास या पर्यावरणीय बदलास सामोरे जावे लागत आहे. यातून निर्माण होणाऱ्या धोक्यांची सूचना देण्यासंदर्भात लोकप्रबोधनाचे काम जगभर सुरू झाले आहे. पर्यावरण संतुलनाबाबत प्रत्येक नागरिकाने जागृत असणे ही काळाची गरज आहे.

राष्ट्रीय वननिती, १९८८ मधील धोरणानुसार एकूण भौगोलिक क्षेत्राच्या ३३ टक्के क्षेत्रावर वृक्षाच्छादन / वनीकरण असणे अत्यंत आवश्यक आहे. त्यातूनच पर्यावरणाचा समतोल आणि संतुलन राखणे आणि संवर्धन करणे शक्य होते. त्यादृष्टीने महाराष्ट्रातील वृक्षसंपदा वाढावी आणि त्यातून हरित महाराष्ट्र ही संकल्पना प्रत्यक्षात साकारावी यासाठी उपलब्ध मोकळ्या जागांमध्ये मोठ्या प्रमाणात वृक्ष लागवड करून वनाचे प्रमाण वाढविणे अत्यावश्यक आहे. वृक्षाच्छादनामध्ये वाढ झाल्यानंतर त्यातून आपोआप जैवविविधता (Biodiversity) वाढविणे, टिकविणे आणि संवर्धन करणे शक्य होणार आहे. त्याचप्रमाणे उपलब्ध पाणथळ आणि वन / वनेतर क्षेत्रामध्ये जैवविविधता निर्माण करण्यासाठी पुष्कळ वाव आहे. खाजगी आणि सामुहिक (Community) अशा मोकळ्या जमिनींवर वृक्ष लागवडी करण्यासाठी जागेची उपलब्धता करणे हे मोठे आव्हान आपल्यासमोर आहे.

नागरी भागांमध्ये उद्योग, व्यवसाय आणि रोजगार यासाठी लोकसंख्येचे मोठ्या प्रमाणात स्थलांतर होत असते. महाराष्ट्रातील एकंदर लोकसंख्येपैकी जवळपास ४५ टक्के पेक्षा जास्त लोकसंख्या नागरी भागामध्ये वास्तव्य करत आहे. हे प्रमाण दिवसेंदिवस वाढत आहे. त्यामुळे, शहरी भागातील लोकसंख्या, उद्योग, वाहनांची मोठी संख्या, निर्माण होणारा घनकचरा,

वाहतूकीची समस्या, निवासी क्षेत्रासाठी मोकळ्या जागेवर निर्माण होणारे काँक्रीटचे जंगल, बदलती जीवनशैली, वाढत्या भौतिक गरजांमुळे नैसर्गिक स्रोतांवर पडणारा अतिरिक्त ताण व अन्य कारणांमुळे वायू, जल आणि ध्वनी प्रदुषण मोठ्या प्रमाणात वाढत आहे. त्यामधून आरोग्याच्या समस्या उद्भवत आहेत.

मोकळ्या जागा ही मानवी फुफ्फुसे आहेत. मोकळ्या जागां अभावी विशेषतः मोठ्या, मध्यम आणि लहान शहरांमध्ये हवा आणि पाणी यांचे प्रदुषण मोठ्या प्रमाणात वाढले आहे. नागरीकांना मोकळा श्वास घेण्यास जागा उपलब्ध नाही. पर्यावरण संतुलनासाठी वृक्षांचे महत्त्व अत्यनसाधारण: आहे. त्याचबरोबर शहरी परिसरात वृक्षवल्लीद्वारे वनसंपदा वाढवून त्यातून शहराचे आणि निर्सगाचे सौंदर्य वाढविण्यासाठी खूप वाव आहे. उपलब्ध जागेत मोठ्या संख्येने वृक्ष लागवड, उद्यान निर्मिती आणि वृक्ष संवर्धन केल्यास त्यामधून स्वच्छ हवा व आल्हाद दायक वातावरण तयार होण्यास मदत होईल. त्याचबरोबर पर्यावरणाचे संतुलन साधण्यासाठी हे प्रभावी माध्यम आहे. त्यामुळे नागरिकांना तणाव मुक्तीची स्थळे उपलब्ध होऊ शकतील. तसेच त्यातून जैवविविधता (Biodiversity) वाढवण्यास व टिकविण्यास मदत होऊ शकेल. तसेच उद्याच्या पिढीला उत्तम वातावरण देण्यासाठी आवश्यक तो नैसर्गिक ठेवा आपण जतन करू शकू.

तसेच मा.मुख्यमंत्री यांनी राज्यातील वनाच्छादन वाढविण्यासंदर्भात KRA अंतर्गत (Key Result Area) निर्देश दिले आहेत.

उपरोक्त बाबींचा विचार करता नागरी भागांमध्ये नगरपालिका/ महानगरपालिका क्षेत्रात हरित शहर योजना कार्यान्वित करणेसंदर्भात प्रस्ताव शासनाच्या विचाराधिन होता.

शासन निर्णय :-

प्रस्तावनेत नमुद केलेल्या विविध बाबी विचारात घेऊन राज्यातील नागरी भागात हरित शहर योजना लागू करणेबाबत शासनाने निर्णय घेतला आहे. त्या अनुषंगाने स्थानिक नागरी संस्थांनी खालीलप्रमाणे कार्यवाही करावी.

- १) सदर योजना २०१५ मधील पावसाळ्यापासून विशेषतः येत्या जुलै/ ऑगस्ट महिन्यामध्ये वृक्षारोपण करण्याच्या दृष्टीने कार्यान्वित करण्यासाठी नियोजनबद्ध आराखडा तयार करावा.
- २) वृक्ष लागवड करण्यासाठी उपलब्ध मोकळ्या / पाणथळ क्षेत्राची/ रस्त्यांच्या दुतर्फा जागांची निवड करावी आणि त्यासंदर्भातील आराखडा या क्षेत्रातील तज्ञ व्यक्ती/ पर्यावरण क्षेत्राशी संबंधित सल्लागार यांच्याकडून तयार करून घ्यावा.

- ३) वृक्ष लागवडीसाठी अंमलबजावणी यंत्रणा निश्चित करावी. अशा यंत्रणेमध्ये नगरपालिका/ महानगरपालिका ह्या त्यांच्याकडे उपलब्ध असलेल्या मनुष्यबळाद्वारे योजनेची अंमलबजावणी करू शकतील. पर्याय म्हणून सामाजिक वनीकरण, महाराष्ट्र राज्य वन विकास महामंडळ (FDCM), वन आणि पर्यावरण क्षेत्रात उत्कृष्टरित्या काम करणाऱ्या अशासकीय/ स्वयंसेवी / सेवाभावी संस्था यांचीही निवड करता येऊ शकेल.
 - ४) स्थानिक परिस्थिती, हवामान, मातीचा स्तर, पावसाचे प्रमाण आणि पाण्याची उपलब्धता इत्यादी बाबी विचारात घेऊन वृक्षांच्या प्रजातींची निवड करणे आवश्यक राहिल. त्यासाठी वन विभाग/ सामाजिक वनीकरण विभागाच्या स्थानिक अधिकाऱ्यांचा तांत्रिक सल्ला घ्यावा.
 - ५) त्यानंतर वृक्षरोपणासाठी निकोप, सट्ट आणि दर्जेदार अशा रोपांची उपलब्धता सामाजिक वनीकरण / वन विभाग किंवा अन्य खाजगी/ स्वयंसेवी/ सेवाभावी संस्था किंवा स्थानिक नागरी संस्थाकडे स्वतःच्या रोपवाटिका असतील तर त्यामधून अशा रोपांची उपलब्धता करून घ्यावी.
 - ६) वृक्षरोपणामध्ये फळ फळावळ, सावली, वनाऔषधी आणि शोभिवंत फुले देणाऱ्या वृक्षांच्या प्रजाती अशा मिश्र प्रजातीच्या झाडांचा समावेश असावा.
 - ७) वृक्षरोपण झाल्यानंतर वृक्षांचे जगण्याचे प्रमाण किमान ८० ते ९० टक्के राहण्यासाठी अंमलबजावणी यंत्रणेमार्फत कमीत कमी पाच वर्षाकरीता वृक्षांची जनावरे आणि इतर बाबींपासून संरक्षण, निगा, जोपासना, संगोपन, पाणी पुरवठा आणि कायमस्वरूपी देखभाल इत्यादींची जबाबदारी निश्चित करावी.
 - ८) पुढील किंवा त्यापुढील वर्षापासून वृक्षरोपणासाठी रोपांची उपलब्धता व्हावी म्हणून स्थानिक नागरी संस्था त्यांच्याकडून गरजेनुसार स्वतःच्या रोपवाटिका विकसित करू शकतील. त्यासाठी बि-बियाणे, खते, औषधे आणि अन्य बाबींसाठी सामाजिक वनीकरण/ वन विभागाच्या स्थानिक अधिकाऱ्यांचा सल्ला घेऊन उत्कृष्ट अशा रोपवाटिका निर्माण करण्याचा प्रयत्न करावा.
२. वृक्ष लागवड, जोपासना आणि देखभाल यासाठी आवश्यक निधी नगरपालिका/ महानगरपालिकांनी खालील स्रोतांमधून उभारावा.
- १) महानगरपालिका/ नगरपालिका/ नगरपरिषदा / नगरपंचायती यांच्याकडील खास अर्थसंकल्पिय तरतूद.
 - २) जिल्हा नियोजन व विकास मंडळाकडून प्राप्त निधी.
 - ३) मा. आमदार/ खासदार यांच्याकडून उपलब्ध होणारा स्वेच्छानिधी.

४) उद्योजकता सामाजिक दायित्व निधी (Corporate Social Responsibility Fund).

५) “क” वर्ग व इतर नगरपालिकांना राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना/ महाराष्ट्र ग्रामीण रोजगार हमी योजनेतून उपलब्ध होणारा निधी.

६) नगर विकास विभागाकडून विविध योजनांसाठी उपलब्ध होणारा निधी.

३. शासन निर्णय ग्राम विकास व जल संधारण विभाग क्र. सचिव/ जल-११/प्र.क्र.३२०/ जल-७, दि.२३ जानेवारी, २००९ अन्वये शासनाचे विविध विभागांमार्फत घेण्यात येणारा वृक्ष लागवडीचा कार्यक्रम सामाजिक वनीकरण विभागामार्फत राबविण्याच्या सूचना आहेत. कारण वृक्षरोपण आणि वृक्षाच्छादन वाढविण्याच्या व्यापक हित लक्षात घेवून सामाजिक वनीकरण विभागाची खास निर्मिती करण्यात आली आहे.

४. सामाजिक वनीकरण विभागाकडे राज्याचे विविध क्षेत्र, मातीचा स्तर, तेथील पावसाची परिस्थिती आणि हवामान विचारात घेऊन स्थानिक प्रजातीच्या कोणत्या वृक्षांची लागवड करावयाची आणि त्यातून व्यापारी उत्पादन स्थानिक जनतेस कशारितीने उपलब्ध करावयाचे याबद्दल आवश्यक ते कौशल्य (Expertise) आणि अनुभव आहे. त्याचा फायदा संबंधित नगरपालिका/ महानगरपालिका यांनी ही योजना लागू करताना घ्यावा.

५. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१५०७३११४०३१४९०२५ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांचे आदेशानुसार व नावाने,

(ज. ना. पाटील)

उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

१. विरोधी पक्षनेते, दोन्ही सभागृह ,महाराष्ट्र विधानमंडळ ,मुंबई.
२. सर्व सन्माननीय विधानसभा / विधानपरिषद व संसद सदस्य
३. मा.राज्यपाल महोदय यांचे सचिव.
४. मा.मुख्यमंत्री महोदय यांचे प्रधान सचिव.
५. सर्व मा.मंत्री/राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव.

६. मा.राज्य निवडणूक आयोग यांचे कार्यालय.
७. मा.मुख्य सचिव यांचे वरिष्ठ स्वीय सहाय्यक.
८. मा.लोकआयुक्त व उपलोकआयुक्त यांचे कार्यालय.
९. अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव ,सर्व मंत्रालयीन विभाग.
- १०.मुख्यमंत्री महोदय यांचे जनसंपर्क अधिकारी.
- ११.सर्व विभागीय आयुक्त.
११. सर्व जिल्हाधिकारी.
१२. राज्यातील सर्व महानगरपालिकांचे आयुक्त.
१३. राज्यातील सर्व नगरपरिषदा/नगरपंचायती यांचे मुख्याधिकारी.
१४. सर्व मंत्रालयीन विभाग.
१५. नगर विकास विभागातील सर्व कार्यासने.
१६. निवडनस्ती.